

Kujbusné Mecsei Éva

ÚJ UTAKON A SZABOLCSI LEVÉLTÁR

A Szabolcs-Szatmár megyei Közlevéltár megalakulása és működése (1945–1952)

Előzmények

Szabolcs vármegye levéltárának történetét a 18. századig Balogh István, Szatmárét a 19. századig Kiss András kutatta és tárta fel.¹ Rájuk is emlékezve, főként az egyesített levéltár vezetőjének 1950-ben kinevezett Kiss Ernőnek a jelentései, levelei, beszámolóí alapján idézzük fel azt a néhány évet, amely lezárta a vármegyei archívumok évszázados történetét és új korszakot nyitott a levéltárak életében.

A „Leveles Tárház”-at, amit 1811-ben Szabolcs vármegye vezetése, mint „megyénk legfőbb kintsé”-t emlegetett, a 2. világháború idején is kiemelt fontosságúnak kezelték, és 1944 őszén az előrenyomuló Vörös Hadsereg elől elmenekítették a nyíregyházi megyeházáról. A 14. századtól megmaradt iratok 70 ládába csomagolva a sátoraljaúj-helyi megyeháza pincéjében befalazva várták sorsukat. 1945 áprilisában a levéltár ideiglenes vezetőjének Hadházy Lajost neveztek ki, ő szervezte meg 1946 májusában hazahozatalukat. Az 5 láda híjával visszajutott anyagot egy év alatt csomagolta ki és rendezte az iratkereséshez szükséges szintig.²

Szatmár vármegye levéltárának kálváriája már a 20. század első felében elkezdődött. A nagykarolyi megyeházán lévő iratokat az épületben keletkezett tűzvész és az 1920-at követő román uralom alatti nemtörődöm kezelés után újabb csapás érte, amikor a levéltár egy részét Kolozsvárra vitték. Innen Tordára került, ahol egy bombatámadás alkalmával állítólag sok irat elpusztult. A levéltár másik felét a megyeszékhelyé váló Szatmárnemétibe szállították, majd Puskás Kálmán főlevéltárnok irányításával 1944-ben Zajtára menekítették, és ott a művelődési házba zsúfolták be. A levéltár vezetője az evakuálásakor Komáromba ment, ezért 1945 elején Szatmárnémeti város levéltárosát, Kiss Ernőt neveztek ki a Szatmár megyei levéltárosi posztra. Fő feladata

¹ Balogh István: Szabolcs vármegye levéltára (1550–1767). In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 14. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2000. 207–242.; Balogh István: Szabolcs vármegye és levéltára (1768–1786). In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 16. Szerk. Henszel Ágota. Nyíregyháza, 2003. 251–274.; Németh Kálmánné: Szabolcs vármegye levéltára, 1850–1949. Levéltári Közlemények, 1974. 375–389.; Kiss András: Szatmár vármegye két levéltára. In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 12. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 85–100.

² Hadházy Lajos: Hogyan került haza Szabolcs megye „elmenekített” levéltári anyaga? Levéltári Szemle, 1965. 1–2. sz. 150–155. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_15_1965/?pg=162&layout=s&query=hadh%C3%A1zy](https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_15_1965/?pg=162&layout=s&query=hadh%C3%A1zy%20Letöltés: 2020. 05. 30.)

az iratoknak a vármegye új székhelyére, Mátészalkára való szállítása lett.³ A 101 nagy láda, 19 kis láda és 80 szekércasnyi könyv és irat „száműzetésből való hazatérésére” 1947 májusában történtek meg az első lépések, de csak 1948 augusztusára érkezett meg az utolsó szállítmány is. Azonban Mátészalkán sem tudtak megfelelő helyet biztosítani az iratoknak.⁴

A levéltárak további működésének feltételeit az 1947 júliusában kihirdetett XXI. törvénycikk szabályozta. A törvény 5. § 2. pontja szerint a vármegyei levéltárak közlevéltárakká váltak. A szakirányú felügyeletet felettük a belügyminiszter intézkedési jogának érintése nélkül a vallás és közoktatási miniszter a levéltárak országos főfelügyelője útján gyakorolta, de valójában sem fenntartásukban, sem jogállásukban nem történt változás. A 20. § 2. pontja szerint: „A vármegyei, illetve a törvényhatósági jogú városi levéltárban kell elhelyezni azokat a köziratokat és egyéb iratokat, amelyeket a törvényhatóság, továbbá a törvényhatóság szervei, intézetei, közintézményei, közművei és a törvényhatóság kezelésében lévő alapítványok az ügykezelésben rendszeresen már nem használnak, valamint mindazokat az iratokat, amelyeket a jogszabályok értelmében keletkezésük idejének figyelembevételével egyenesen a levéltárban kell elhelyezni. Ide kerülnek a törvényhatóságnak magánjogi címen tulajdonban lévő történeti értékű, elsősorban a törvényhatóság múltjára vonatkozó iratok is. A vármegyei és törvényhatósági jogú városi levéltár történeti értékű iratainak a tulajdonjog fenntartásával megőrzésre való átvételét az iratok tulajdonosával kötött szerződésben megállapított feltételek szerint vállalhatja.” A 22. § szerint már kutatást is lehetett végezni. A levéltár vezetésével bölcsész vagy jogi végzettségű, latinul tudó, az Országos Levéltárban féléves szakmai gyakorlatot teljesítő, levéltári kezelő szakvizsgát tett főlevéltárnokot kellett megbízni, akinek feladata a 23. § szerint az iratok átvétele, a megfelelő őrzés, kezelés, selejtezés, rendezés, kutatás céljából rendelkezésre bocsátás, szakvéleményadás lett. A levéltár feladatai közé tartozott az iratokról egyszerű vagy hiteles másolatok készítése, valamint az anyakönyvi másodpéldányokból a jogszabályok által megengedett esetekben anyakönyvi kivonatok kiállítása, továbbá felügyelet gyakorlása az iratképzők felett. A levéltárat vezető főlevéltárnokot a levéltárak országos felügyelőjének javaslatára a belügyminiszter nevezte ki.⁵

Szatmár vármegye levéltárosa megfelelt a feltételeknek, hiszen az 1893-ban Érkeserűn született Kiss Ernő Máramarosszigeten érettségizett, és 1911-ben kezdte meg tanulmányait a Debreceni Tudományegyetem magyar–latin szakán. Az első vilá-

³ A közigazgatásban keletkezett iratokat Dombrádon rejtették el. Lásd Kujbusné Mecsei Éva: Szatmár megye levéltárának 20. századi sorsa. In: „...éltünk mi sokáig két hazában...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére. Szerk. Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen, 2012. 319–333.

⁴ A határon túlra került települések anyakönyveinek kiválogatása, jegyzékelése 1949-re készült el.

⁵ A városok és községek is létesíthettek levéltárat levéltáros alkalmazásával, de az ezekben a levéltárakban dolgozók egyéb más ügyekben is referensek voltak.

háborúban a fronton szolgált.⁶ 1924-ben Debrecenben kapott levéltáros állást. 1925-ben szakvizsgát tett és így levéltáros képesítést szerzett. 1942-ben Szatmárnémeti város, 1945-ben Szatmár vármegye főlevéltárnoka lett, majd az 1950. március 15-én újonnan alakult Szabolcs-Szatmár megye levéltárosi állását foglalhatta el.⁷

Az új feladat a szabolcsi megyeszékhelyre, Nyíregyházára szólította a főlevéltárnokot, ahová átszállították a szatmári iratokat, az 1874-es egyesítés óta Kővár vidék velük együtt őrzött levéltárát, az 1920-as években a határon belül működött beregi szervek dokumentumait és néhány ungi, ugocsai töredéket. Mátészalkáról Nyíregyházára költözött és novemberig a megyei tanácsnak helyet adó régi megyeházán kapott férőhelyet, majd kiutaltak számára egy szoba-konyhás lakást, így családja is ideköltözhetett.⁸ Kiss Ernő kora reggeltől késő estig dolgozott, hogy valamilyen rendet alakítson ki a szétzilált levéltárak anyagaiban.

Miután a kultuszminisztériumban 1949-ben megindult tárgyalások tisztázták a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy szétválasztását, valamint ennek megfelelően a központi hatóságok felállítását,⁹ 1950. július 30-án kihirdették a levéltárakról szóló 1950. évi 29. tvr.-et, és megalakult a Levéltárak Országos Központja (LOK) mint az irányítás központi szerve. Megszűntek a megyei, városi, községi levéltárak, a káptalanok és konventek hiteles helyi levéltárai. Irataikat a megyeszékhelyeken folyamatosan kiépített közlevéltárak vették át.¹⁰

A magyar levéltári rendszer kialakításához a szovjet levéltári szervezet szolgált mintául. Az államosítással létrejött centralizált levéltári szervezet közvetlen irányítója a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak alárendelt LOK lett, amely nemcsak szakmai vonalon irányította szinte kézi vezérléssel az alárendelt intézményeket,

⁶ A fronton írt naplóját levéltárunk jelentette meg: Kiss Ernő I. világháborús visszaemlékezései. Szerk. Gottfried Barna – Henzsel Ágota. Nyíregyháza, 2015.

⁷ A levéltár 1950–1952 közötti történetét a Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, VIII. 721. Szabolcs-Szatmár Megye Levéltárának iratai 1950–1990. 1. d. 1950–1952. (a továbbiakban MNL SZSZBML, VIII. 721.), valamint az MNL Országos Levéltára (a továbbiakban OL) által őrzött MNL OL, XIX-I-18. a. Levéltárak Országos Központja. Általános iratok, 1950–1957. (a továbbiakban XIX-I-18. a.) iratok alapján dolgoztam fel. A továbbiakban az MNL OL esetében, ha be van csatolva a Nyíregyházáról érkezett irat, akkor annak a számát a jelzet végén helyeztem el az általuk tett Lt. jelöléssel. Köszönetet mondok Keresztes Csabának az MNL OL iratainak kutatásához nyújtott segítségéért és kollégáimnak, Gabulya Ritának és Sipos Tamásnak az iratok fotózásáért.

⁸ Az akkor már 58 éves Kiss Ernőt saját bevallása szerint nagyon megviselte, hogy 14 éves lányának minden nap 4 órák kellett felkelnie, hogy Mátészalkáról vonatozás és 6-8 km gyaloglás után beérjen a nyíregyházi kereskedelmi iskolába. MNL OL, XIX-I-18. a. 23. 1950–1952. 13. d. 1610-LOK 30/1950., benne 192/1950. Lt.

⁹ Fügedi Erik: Levéltáraink sorsa a felszabadulás után. Levéltári Híradó, 1951. 1. sz. 34–37. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_01_1951/?pg=35&layout=s Letöltés: 2020. 02. 20.

¹⁰ <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1312.html> Letöltés: 2020. 03. 02.

hanem egyben azok fenntartója is volt.¹¹ A szervezet vezetőjének Borsa Ivánt nevezték ki.

1950 után nagyot fordult a levéltárak élete. Ezután már nem a megyei közigazgatás segédhivatala volt az archívum. Szakmailag és fenntartását illetően is a LOK alá rendelt közgyűjtemény lett, amely a központilag kiadott szempontoknak megfelelően rövid távú szakmai terv¹² és beszámolási kötelezettség alapján, a LOK által elfogadott költségvetés keretei között működött. A levéltári törvény 18. §-a alapján 1950-től minden levéltár vezetője köteles volt a következő év februárjáig éves beszámolót összeállítani. Ebben, de az évközi jelentésekben is be kellett számolni az intézményi infrastruktúráról, a szakmai munkáról, részletezve a tudományos tevékenység eredményeit, kitérve az irodalmi munkásságra és a közönségkapcsolati formákra, továbbá a párttal és egyéb szervezetekkel való együttműködésre, valamint a propagandára.

A munkát és a kiadásokat a LOK folyamatosan és a legapróbb részletekbe menően szigorúan ellenőrizte. Kiss Ernő főlevéltárnok megyei alkalmazottként még hónapokon át ellátott számos más közigazgatási teendőt is.¹³ December 1-től közigazgatási feladatokat már nem kapott,¹⁴ 1951-től pedig a fizetését is a LOK folyósította.

Az átalakulás folyamatát a névváltozás is tükrözni: Kiss Ernő 1950 decemberéig Szabolcs-Szatmár megye levéltára Nyíregyháza, Megyei Tanács I. sz. épülete fejléccel küldött jelentéseket a levéltárak országos felügyelőjének, majd a LOK-nak. Az 1950. december 3-i levélen még a főlevéltáros pecsétje szerepelt. 1950. december 31-én már a Szabolcs-Szatmármegyei¹⁵ Közlevéltár Nyíregyháza, Megyei Tanács I. sz. épülete fejléces papíron írt a LOK-nak, de erre is még a főlevéltárosi, ill. a levéltárosi pecsétet nyomta. 1951-ben azonban már elkészült a közlevéltári pecsét, amelyet 1953-ig használtak.

A korábban közvetlenül az alispán felügyelete alatt álló levéltárak bekerülve a LOK rendszerébe folyamatosan növekvő adminisztrációra kényszerültek. A földrajzi távolságok miatt is rendszeressé vált a központi utasítás szerint határidőre készített havi, illetve negyedéves tervezés és beszámolás.¹⁶ Az elvégzett munkát a LOK értékelte,

¹¹ Lakos János: A magyar levéltárügy alapkérdései 1953 és 1955 között. Miért és hogyan került a levéltárügy a Minisztertanács felügyelete alá? In: Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv, 14. Szerk. Henzsel Ágota. Nyíregyháza, 2003. 275–288. <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/277-290.pdf> Letöltés 2020. 07. 07.

¹² A negyedéves tervet 1952-ben már a LOK és az Magyar Munkásmozgalmi Intézet kiküldöttjével egyeztetve állították össze munkaórára tervezve, de a körülményekhez igazítva folyamatosan módosították.

¹³ Mivel a tanácstörvényben csak a levéltárról esett szó, de a levéltárosról nem, így Szabolcs-Szatmár megye tanácsa Kiss Ernőt a Titkárság sajtó- és propaganda osztálya előadójának osztotta be. Főként az anyakönyvekkel kellett foglalkoznia, a zsidó és állami anyakönyvekből (elsősorban ahol elpusztult az első példány) adott ki kivonatot – havonta 50-60-at.

¹⁴ MNL OL, XIX-I-18. a. 23. 1950–1952. 13. d.

¹⁵ Néha külön írták a megyét.

¹⁶ A levéltárvezető negyedéves jelentésében napra lebontva adta meg az elvégzett munkát, munkaóra kimutatást végzett egy-egy tevékenységtípusról, valamint értékelte a helyzetet és a munkamórárt is.

dicsérte, alkalmanként azonban megdorgálta a levéltárost, és meghatározta a korrekciós feladatokat.¹⁷

Az új jogviszony és munkamódszer miatt megsokszorozódott feladatok rendkívül feszítetté tették az addig nyugalmasnak számító levéltári munkát.¹⁸ Állandóan kritikus pont volt a terv, amelyet folyamatosan módosítani kellett. 1951–1952-ben a munkát a negyedéves terv alapján szervezték, a központ ezt kérte számon. A LOK-nak az adott megyéért felelős referens alkalmanként személyes ellenőrzésre Nyíregyházára utazott. Emellett rendszeresen írásban kellett beszámolni minden szakmai feladatról.¹⁹ Kiss Ernő többször is említette, hogy nem akart „laza” tervet készíteni, de a túlvállalás és az előre nem látható feladatok miatt lehetetlen volt a betervezettek teljesítése.

A határidő volt a másik kritikus pont, hiszen a levéltár munkájával kapcsolatos helyi feladatok megoldása és a változással, átalakulással, költözéssel járó szakmai problémák mellett Kiss Ernő családi-egészségügyi gondjai miatt néha csak többszöri felszólításra, nagy késéssel készült el a szükséges dokumentumokkal.²⁰

A betervezettek néha elfogadó, néha módosítást előíró válasz érkezett a LOK-tól, ahol előadótól függő volt az elvégzett munka értékelésének tartalma, stílusa. A budapesti központ egyik munkatársa, Komjáthy Miklós a Nyíregyházáról megküldött 1952. évi első negyedévi jelentésre azt a belső megjegyzést tette, hogy nem lehet tudni, mennyire valós a leadott rendezés, mert a szabolcsi anyag látszólag rendben volt, ezen kívül a levéltárvezető kevés helyre jutott el selejtezést ellenőrizni és kevés iratot gyűjtött be. A munkaidejének felhasználásakor aránytalanul sok órát számolt el kutatás adminisztrációra. Felrótta azt is, hogy sok a helyesírási hiba a jelentésben, amit azért tett szóvá, mert amit a vezető aláír, azért felelősséggel tartozik.²¹ Előfordult az is, hogy a feladattípusok egyenletesebb elosztására hívták fel a figyelmet, vagy azt hangsúlyozták, hogy máshol kevesebb idő alatt hatékonyabban selejteznek. A néhány soros, papírfecnire írt jelentést se vették jónéven.

Az átalakulás első lépései közé tartozott az intézményi infrastruktúra megteremtése. Ehhez helyre és szakszemélyzetre volt szükség, továbbá olyan költségvetésre, amelyből működtetni tudták az önállóvá vált levéltárat.

¹⁷ Az elkészült segédleteket a LOK Tudományos Osztálya ellenőrizte.

¹⁸ 1952. október 11-i jelentése szerint Kiss Ernő kifáradt, vérnyomása 200-on felüli lett, pihennie kellett, ezért késett a jelentése.

¹⁹ A legrészletesebb jelentések a külső selejtezés ellenőrzések és az iratátvételek voltak.

²⁰ 1952 augusztusában a következő évi költségvetéssel azért csúszott, mert folyamatosan tárgyalt a megye és a város vezetőivel a szatmári anyag elhelyezéséről. A levéltári segéderővel úgy beszélték meg, hogy az augusztus 20-i felvonulás előtt reggel 7-től letisztazzák a kéziratban összeállítottakat, de a megyeházát lezárták, és csak elnöki engedéllyel lehetett volna bejutni, így a gépelés aznap elmaradt.

²¹ MNL OL, XIX-I-18. a. 1950–1952. 13.02. cs. 122. d.

A levéltár elhelyezése

A Szabolcs vármegyei iratokat és irattöredékeket a Bessenyei tér 5. sz. alatti megyeháza²² földszintjén lévő 7 helyiségbe, a Mátészalkáról áthozott szatmári anyagot pedig a pincébe zsúfolták be. A levéltár számára átadott terület hasznos nagysága 1182 m³ volt, ebből fűtött légtér 509 m³, világított terület 204 m³. A raktáraknak szolgáló helyiségeket teljesen megtöltötték, az iratokat a 3,5 m magas szekrényekben és azok tetején helyezték el. Az iroda is raktárként funkcionált. A pincében két helyiséget foglaltak el a szatmári iratok. Innen 1951. február 14-ig ki kellett kiköltözniük.²³ A raktárhiányt valójában a rendház levéltárnak való átadása oldotta volna meg. A szintén a megyeházán lévő múzeummal együtt tervezték a költözést, de a Múzeumok Országos Központja nem találta alkalmasnak a helyet a múzeum számára, így a levéltárnak maradt volna az egész épület. Kiss Ernő feladata volt felvázolni a rendház alaprajzát, valamint összeállítani a költözés ütemtervét és költségvetését. Sőt az épületben működő irodáknak, valamint a Magasépítő és a Növényolajipari Vállalat munkáshonainak is Kiss Ernő igyekezett helyet keresni és találni a város más épületeiben. A főlevéltárnok időre mindent előkészített, a minisztérium pedig biztosította a költözés költségét. A terv mégis megghiúsult. Bár a Földmérési Igazgatóság sem tudott határidőre kiköltözni, de a döntő az volt, hogy időközben a tiszalöki erőmű építésének megkezdése, mint fontos államérv felülírta a megyei tanács elképzelését. Ennek irányító csoportját ugyanis a budapesti központból áthelyezték Nyíregyházára, így a Tiszamenti Vízépítő Vállalat foglalta el a régi rendházat. Ezután Kiss Ernő a megyei és a városi tanács, továbbá a városi pártbizottság képviselőivel minden szabad épületet megtekintett a városban, hogy új helyet találjanak a levéltárnak. 14 helyet vizsgáltak meg, többek között a város kultúrtermét. Kiss Ernő itt ragaszkodott a szakértői véleményhez, mert attól félt, hogy az épület nem bírja el majd az iratok nagy súlyát. Szóba került az is, hogy 4-5 egymástól távol lévő házban helyezik el a levéltárat, de ezt hamar elvetették. Hasonló sorsra jutott a Sóstói úton lévő egyik villának erre a célra való hasznosítása is. Ez a centrumtól 3-4 km-re fekvő nyári lak nagy felújítást igényelt volna, és biztonsági szempontból sem találták megfelelőnek. „A Megyei Tanács által szorongatott városi hatóság semmiféle kielégítő megoldást nyújtani nem tudott” – vonta le a konklúziót Kiss Ernő 1951. február 24-i levelében.²⁴

A LOK képviselői is eljöttek arra a megbeszélésre, ahol tervbe vették a kormány hozzájárulásával egy új irodaház építését a megyei, járási és városi tanácsnak. Itt kapott volna helyet a levéltár is. Addig, amíg elkészül az új épület, át kellett volna költözniük több szűkebb helyiségbe, hogy a megyei tanács kint lévő mezőgazdasági osz-

²² A levéltárnak külön telefonszáma nem volt, de a megyeházi kapusszoba telefonján, a 32-00/130-on elérhetőek voltak.

²³ MNL OL, XIX-I-18. a. 1950–1952. 1610-SZA 19. d. 1610-SZA-5-1/1950. LOK, benne 235/1950. Lt.

²⁴ Uo. 1950–1952. 1810-SZA 19. d. 1610-SZA-5-4/1951. LOK, benne 77/1951. Lt.

tálya a helyükre mehessen. Végül pénzügyi okok miatt maradhattak, ugyanis túl drága lett volna a két költözés. Kiss Ernő azt is felvetette, hogy ha az új irodaház megépül, és a tanács kiköltözik, akkor a megyeháza földszintjén lévő 46 helyiség elég lenne a levéltárnak, a tervezett kerületi levéltárnak, a könyvtárnak és a múzeumnak. Erre akkor ígéretet is kapott. Azt is szeretne volna elérni, hogy az új levéltár megépüléséig a tanács béreljen az iratoknak alkalmas helyet, hogy a pincében lévőket ott tudják elhelyezni, rendezni. Szóba jött a közelben lévő OTP pincéje, de ez ugyanúgy alkalmatlan volt, mint azok az üzlethelyiségek, amelyeket e célra ajánlottak. A helybeli közigazgatási elöljárók segítőkészségét mutatja, hogy a megyei tanács magára vállalta volna az új helyiség bepolcozását is. Azonban a legjobbnak tűnő, a megyei tanács épületétől 1 km-re fekvő fűszerüzlet sem felelt meg az iratok tárolására. Kiss Ernő itt felhívta a figyelmet arra, hogy a nagy távolság miatt őrizni sem tudják, de egyébként is nedves az épület, a falak egy része gyúlékony deszkából készült, mellette pedig egy pékműhely van, ahol az élelmiszerraktárban rengeteg az egér.²⁵ Erre az eredménytelenül záródott helykeresésre és az illetékesekkel való tárgyalásra 10 munkanapot számolt el a levéltár vezetője. Végül a sok alkalmatlan hely megtekintése után a megyei tanács adott egy újabb kis szobát a szatmári iratoknak. Azokat a fondokat, amelyek ide nem fértek be, egy zárt lépcsőházban helyezték el. Sok irat maradt a földön. A költöztetés során szétzilálódott anyag rendbe rakására azonban nem volt tervezett munkaóra, így azt a központtal való konfliktus elkerülése érdekében Kiss Ernő végül önkéntes felajánlasként, túlórában csinálta meg. Ekkor még élt benne a remény, hogy nemsokára felépül az új irodaház, és végre megfelelő helyre kerülnek az iratok.

A nagy tervből azonban nem lett semmi,²⁶ a raktárhiány pedig egyre nagyobb problémát okozott, mert akkor már 600 ifm-re becsülték a kintlévőséget!

A levéltár dolgozói

A vármegyei levéltárnoknak időnként besegített a megye hivatalos szolgálya. 1950 után a főlevéltárnok azonban már nem volt képes egyedül ellátni a megsokszorozódott szakmai feladatokat, ezért szükségessé vált a munkatársi létszám növelése. A közle-
 véltárak tudományos és egyéb személyzetének szolgálati jogviszonyait, az egyes állások betöltéséhez megkívánt képesítést, az alkalmazottak díjazását és fegyelmi felelősségre vonásuk szabályait a minisztertanács rendelettel állapította meg. Az állandó munkatársak mellett ideiglenes munkaerőt is alkalmazhattak az iratok költöztetéséhez. A szakmai munkába, így pl. a rendezésbe, selejtezésbe is besegíthetett néhány pedagógus.

²⁵ MNL SZSZBML, VIII. 721. 33-004/1952.

²⁶ A megyeházáról csak 1973-ban tudtak átköltözni a pénzügyigazgatóság épületébe, amelyen osztoztak a múzeummal. A levéltár a földszinten, a múzeum az emeleten lévő helyiségeket foglalta el.

Szabolcs-Szatmár megye levéltárát 1950-ben Kiss Ernő egyedül vezette és gondozta. Fizetése az 1950. augusztus 31-i terv szerint a következő évtől a családi és korpótlékkal együtt 1356 Ft lett.²⁷ A LOK számára összeállított első költségvetési tervében azonban már kalkulált a létszámemeléssel is. Számításai szerint amennyiben alkalmaznának egy önálló levéltárost, annak fizetése pótlékokkal együtt 1058,40 Ft lett volna. Levéltárosi feladatokat végző munkatársat azonban csak 1953-tól alkalmaztak.²⁸ Az irodakezelő 550 Ft fizetést és 18 Ft családi pótlékot kapott, míg a levéltárkezelő 500 Ft-os fizetéséhez 36 Ft családi pótlék és 20 Ft korpótlék járt.²⁹ A 4 főre tervezett levéltári személyzet évi fizetése így 42 460,80 Ft-ot tett volna ki. Ekkor azonban még csak 2 főt vettek fel: Molnár Magdát mint levéltári munkaerőt és Tanyik Ferencet mint raktárkezelőt.³⁰ A raktári feladatok mellett a takarítást is ő végezte az irodában naponta, a raktárakban hetente.

Költségvetés

Az intézmény működtetéséhez szükséges költségvetést, amelyet a LOK hagyott jóvá, Kiss Ernőnek kellett megterveznie. A legnagyobb nehézséget az jelentette számára, hogy még számos kérdés tisztázatlan volt, így pl. az, hogy a közüzemi, karbantartási díjak miként oszlanak meg a megyei tanács és a LOK között. A korábbi tapasztalatokat figyelembe véve a szolgáltatásra 858 Ft-ot, fűtésre, világításra 3774 Ft-ot tervezett. Az előttük álló költözést és az iratanyaggal kapcsolatos állományvédelmi teendőket is

²⁷ Egy 1950. augusztus 21-i jelentés szerint ekkor, mint 5. fizetési csoportba sorolt th. levéltárnok 800 Ft fizetést, 80 Ft kor- és 36 Ft családi pótlékot, ill. ennek a korlátozás miatt 100 Ft-tal csökkentett összegét, 816 Ft-ot kapott, 1952. decemberében 1416 Ft-ot. MNL OL, XIX-I-18. a. 1610-SZA. 19. d., benne 106/1950. Lt.

Összehasonlításként a bérből és fizetésből élők átlagbére ekkor 652 Ft, a mezőgazdaságban dolgozóké 406 Ft volt. Az új közalkalmazotti illetményrendszert 1950-ben vezették be. A levéltárosok és könyvtárosok ekkor hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint a múzeumok és tudományos intézmények munkatársai. MNL SZSZBML, VIII. 721. 502/1955., benne 3-04-16/1955. LOK

²⁸ Fügedi Erik kérésére Kiss Ernő meghallgatta a helybeli dr. Kiss Nándort, aki jól fordított latinból, a régi írásokat is elolvasta, csupán a rövidítéseket nem ismerte és a II. József-kori iratokkal akadt gondja, de alkalmasnak találtatott a levéltárosságra, és a pártbizottság káderosztályának se volt ellene kifogása. MNL SZSZBML, VIII. 721. 76/1951. Végül mégis Mráz Verát vették fel segédlevéltárosnak, aki később Budapestre került. Zimányi Vera néven rendkívül figyelemre méltóak a levéltári és történettudományi publikációi.

²⁹ MNL OL, XIX-I-18. a. 1610-SZA. 19. d., benne 106/1950. Lt.

³⁰ Mindkettőjüket Kiss Ernő választotta a Megyei Tanács munkatársai közül. Molnár Magda négy középiskolával és két éves irodai szakiskolával volt gyors- és gépíró, akit a Szabad Nép baráti köre Kiss által vezetett csoportjában gyakori hozzászólásai és sajtóértékelése révén ismert. Tanyik 6 elemi végzettségű, levéltárba kerülését megelőzően a Megyei Tanácsnál volt hivatalos segéd és az MDP népművelőjeként is működött. MNL SZSZBML, VIII. 721. 57/1951.

Molnár Magda fizetése 1952 decemberében 786 Ft, Tanyik Ferencé 678 Ft volt. Tanyik katonai szolgálatának idején, 1952 októberében helyére ideiglenesen Vajda Ferencet alkalmazták.

számba véve dologi kiadásokra 3000 Ft,³¹ anyakönyvek köttetésére 2500 Ft, állványok készíttetésére 3000 Ft szerepelt a kalkulációban. Szükségük volt még takarítóeszközökre és írógépre, mert eddig a megyeházán lévőt a múzeummal közöst használták. Nem voltak latin és német szótárak, se alapvető szakkönyvek, ezek beszerzésére 500 Ft-ot irányozott elő. Az 1951. évi költségvetési tervben, amelyben már számolt azzal is, hogy négyen lesznek, feltüntette a kiszállásokhoz szükséges arcképes igazolványok árát (fejenként 20 Ft), a kiszállási díjat, a szállásköltséget, két budapesti utat, a munkaköpenyeket,³² valamint a raktárkezelő és hivatalsegéd részére az egyenruha megváltását.³³ Ekkor 100 napszámra 2074 forintot számolt azzal a megjegyzéssel, hogy fel-emelt létszám esetén fél napszámmennyiség is elég lehet fele költségen.

Az 1952-es költségvetésben bérre 2030 Ft-ot, kiküldetésre 740, tüzelőanyagra 1800, villanyáramra 480, közműszolgáltatásra szintén 480, nagytakarításra 100, ehhez szükséges anyagokra 222, írógép karbantartásra 100, irodaszer beszerzésre 428, posta- és telefonköltségre 316, 12 községből az iratok vasúton való beszállítására 300, kiadványokra, nyomtatványokra 152, karbantartáshoz szükséges eszközökre 200, könyv-beszerzésre 700, 100 db anyakönyv beköttetésére 6000, 100 ifm átvételéhez szükséges állvány készítéséhez 5000 Ft-ot terveztek. A közel 20 ezer forintos kiadással szemben csupán selejt- és hulladékpapírból származó 456 Ft bevétel állt.³⁴

A levéltár környezetének otthonosabbá tételét, bútorcseréjét nem tervezték. A két íróasztalon, 2 kezelőasztalon és egy írógépasztalon kívül 6 szék és egy karosszék, egy könyv- és egy iratállvány alkotta a berendezést az iratok tárolására használt nagy fenyőfa szekrényeken kívül. Volt még az 1950 decemberében készült leltárban néhány létra, egy vasláda és egy papírkosár is.³⁵

Takarékoskodni úgy tudtak, hogy a tanácstól átvitték a raktárakba az ingyen oda-adott, tűzvédelemhez szükséges homokládákat, az útfenntartótól megkapták a használt lapátokat, a gazdamozgalom keretében pedig sok féltiszta papírt gyűjtöttek, és a kéziratokhoz csak ezeket használták.

Kiss Ernőnek az üzemeltetésen kívül sok szakmai feladat is a nyakába szakadt. Mindenekelőtt rendbe kellett tennie a régi vármegyei levéltárak anyagát. Volt dolga elég, hiszen még az a szabolcsi anyag is össze volt kavarodva, amelyet Fügedi Erik, a LOK munkatársa 1950 novemberében tett látogatása során rendezettnek látott. A Wellmann Imre által kölcsönzött feudális iratok reponálásakor derült ki, hogy a fasciculuson belüli rend felborult, így azt is rendezni kellett. Nem találta meg az 1944-ben elmenekített szabolcsi iratokról készült ládajegyzéket, de még a Nagy Lajos által

³¹ Ez főként a költözéshez szükséges napszámbér volt.

³² 200 Ft/fő

³³ Erre 600 forintot tervezett be.

³⁴ MNL SZSZBML, VIII. 721. 219/1951.

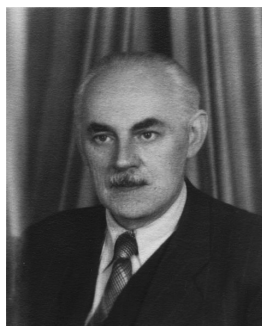
³⁵ Uo. 222/1950.

készített és Vác Elemér által javított alapjegyzék sem került elő, amit pedig még debreceni levéltáros korában folytatott nyíregyházi kutatásai alkalmával ő maga is látott.

A számára ismerős szatmári anyag is gondot jelentett, mivel a Mátészalkáról történő átszállítást követően a pincében való elhelyezéskor az összekötő zsinegek meglazultak, a csomagolás megrongálódott, aminek következtében az anyag ömlesztett állapotban volt. Mágglában álltak mellettük a román–magyar iratcsere során visszakerült iratok is. Férőhely már alig volt, de ezekhez még át kellett volna vennie a rengeteg árvaszéki anyagot is, és mindenről különböző szintű leltárat kellett készítenie.

Ezekon kívül köteles volt a helyszínen ellenőrizni a külső iratképzők selejtezését, átvenni tőlük a maradandó értékű iratot, és elhelyezni az amúgy is szűkös levéltárban. Részben önszorgalomból, részben LOK-os utasítás szerint fel kellett kutatnia a jelentősebb családok iratait, és bemenekíteni a megmaradtak közül mindazt, amit csak lehet. Ezekon az utakon igyekezett gyarapítani a könyvtári állományt is. Délelőttönként foglalkoznia kellett az ügyfelekkel, kutatókkal, iratkölcsonzókkel, végeznie kellett az adminisztrációt (ügyintézés, anyakönyvi kivonatok kiállítása), igyekezett pótolni az utólagos bejegyzésekben a lemaradást.³⁶ A munkaidő utolsó szakaszában minden nap a Magyar Munkásmozgalmi Intézet részére forrásokat válogatott, a kiállításokhoz anyagokat készített elő és folyamatosan dolgozott a Mohács előtti okleveleken. Levéltárosi szakmai munkáját mindenek elé helyezte, így néha a hivatali jelentések nem készültek el határidőre.

Ha sokrétű feladatainak ellátására nem volt elég a munkaidő, akkor önkéntes felajánlásban túlórázott. Olvasta, fordította a régi iratokat, és rendíthetetlenül kereste a raktárnak alkalmas épületet az iratok megmentéséhez, mert nem adta fel azt a reményt, hogy egyszer nagyobb figyelem fordul a levéltárra, és a poros papírokból meglátják a történelem forrásait is.³⁷

Kiss Ernő

³⁶ Sok volt a beírandó utólagos bejegyzés, állandó volt a lemaradás. A hiányzó anyakönyveket is elkezdtek a településekkel lemásoltatni. Amikor elkészültek és bevitték a levéltárba, akkor a bejegyzéseket össze kellett olvasni. (Az 1952-ben beszállított Gégény anyakönyvében pl. 1200 bejegyzést ellenőriztek le terven felül.)

³⁷ Kiss Ernő 1957-ben bekövetkezett haláláig aktív levéltáros maradt.